

تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند

تألیف:

دکتر غلامرضا ورهرام

انتشارات معین

ورهرام، غلامرضا ۱۳۱۱ -

تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند [ویراست ۲] تهران، معین ۱۳۸۵

ISBN 964-7603-62-2

۲۹۰ ص - مصور - نقشه - جدول.

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

۱. ایران - تاریخ - زندیان - ۱۱۶۳-۱۲۰۹ ق. ۲. ایران - اوضاع اجتماعی - قرن ۱۲ ق. ۳. ایران، ریاست و

حکومت - قرن ۱۲ ق. الف) عنوان.

۹۵۵/۰۷۳

DSR ۱۲۸۱ / ۴ ت ۲

م ۸۴-۲۸۲۷۸

کتابخانه ملی ایران

انتشارات معین

تهران، روبروی دانشگاه تهران، خ. فخررازی، ک. فاتحی داریان، پ ۲۹

صندوق پستی ۷۷۵-۱۳۱۴۵ تلفن: ۶۶۴۰۵۹۹۲ دورنگار: ۶۶۹۶۱۴۹۵

www.moin-publisher.com

E-mail: info@moin-publisher.com

ورهرام، غلامرضا

تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند [ویراست دوم]

چاپ اول: ۱۳۸۵

حروف نگار و صفحه آرا: زرین اسفندیاری نیا

نمونه خوان: گیتی سبزواری

لیتوگرافی: صدف / چاپ: مهارت

شمارگان: ۲۲۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ است

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۱۴۲۳۰-۶۶۹۶۱۴۹۵ (پویای معین)

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار.....
۱۳	منابع و مأخذ.....
۱۳	کتاب‌های منشاء.....
۱۳	الف) منابع به زبان فارسی.....
۲۴	ب) منابع اصلی از زبان‌های اروپایی.....
۲۸	پ) کتب فرعی منشاء (منابع افشار و قاجار).....
۳۰	تحقیقات نویسندگان متأخر.....
۳۳	فصل اول: اوضاع سیاسی ایران پس از قتل نادر.....
۳۳	حکومت عادل‌شاه.....
۳۴	حکومت شاه‌رخ شاه.....
۳۵	حکومت احمدشاه درّانی.....
۳۷	فصل دوم: آغاز کار و حکومت کریم‌خان (۱۱۹۳-۱۱۶۳/۱۷۷۹-۱۷۴۹).....
۳۷	اصل و نسب کریم‌خان.....
۳۹	مبارزه برای به دست گرفتن قدرت.....
۳۹	۱. برخورد کریم‌خان با مهدی علی‌خان.....
۴۱	۲. پیمان کریم‌خان با علی‌مردان‌خان و ابوالفتح‌خان.....
۴۵	فصل سوم: شورش‌ها و دیگر جنگ‌های داخلی.....
۴۵	برخورد کریم‌خان با آزادخان افغان.....
۴۹	برخورد کریم‌خان با محمدحسن‌خان قاجار.....
۵۰	تصرف آذربایجان و ارومیه.....
۵۰	۱. تصرف آذربایجان.....
۵۱	۲. فتح ارومیه.....
۵۲	مخالفت زکی‌خان.....
۵۳	سرنوشت شیخ علی‌خان.....
۵۴	تصرف کرمان و حرکت تقی درّانی.....

۵۷	فصل چهارم: نا آرامی های نواحی جنوبی ایران و جنگ با دولت عثمانی
۵۷	اعراب بنی کعب
۶۰	اعراب مسقط
۶۱	اعراب بندر ریگ و مسئله میرمهنا
۶۳	۱. میرمهنا و هلندی ها
۶۳	۲. میرمهنا و انگلیسی ها
۶۵	مسئله بصره و جنگ ایران و عثمانی
۶۵	۱. مسئله بصره
۶۹	۲. وقایع کردستان بابان
۷۱	فصل پنجم: فرزندان و جانشینان کریم خان
۷۱	فرزندان کریم خان
۷۳	جانشینان کریم خان
۷۳	۱. تلاش زکی خان برای جانشینی کریم خان (۱۷۷۹/۱۱۹۳)
۷۵	۲. حکومت کوتاه ابوالفتح خان (۱۷۷۹/۱۱۹۳)
۷۵	۳. حکومت صادق خان (۱۷۷۹-۱۷۸۲/۱۱۹۳-۱۱۹۶)
۷۸	۴. حکومت علی مرادخان (۱۷۸۲-۱۷۸۵/۱۱۹۶-۱۱۹۹)
۷۹	۵. حکومت جعفرخان (۱۷۸۵-۱۷۸۹/۱۱۹۹-۱۲۰۳)
۸۲	۶. حکومت صید مرادخان (۱۷۸۹/۱۲۰۳)
۸۲	۷. حکومت لطف علی خان (۱۷۸۹-۱۷۹۴/۱۲۰۳-۱۲۰۹)
۸۹	فصل ششم: حدود و قلمرو ایران در عصر زند
۹۲	سواحل جنوبی دریای خزر
۹۴	سواحل غربی دریای خزر (ماوراء ارس)
۹۸	فصل هفتم: نظام اجتماعی در عصر زند
۹۹	جمعیت
۱۰۰	قبایل و عشایر
۱۰۱	سیاست مذهبی و مقامات روحانی عصر زند
۱۰۶	شهرنشینان
۱۰۶	برندگان
۱۰۶	درویشان

فصل هشتم: نظام اداری و کشوری در عصر زند	۱۰۷
سازمان‌های اداری و دیوانی	۱۰۷
تقسیمات کشوری	۱۱۳
فصل نهم: تشکیلات نظامی ایران در عصر زند	۱۲۰
سازمان نظامی	۱۲۰
شیوه نبرد	۱۲۴
لباس نظامیان	۱۲۶
مناصب نظامی	۱۲۷
فصل دهم: اقتصاد و جامعه در عصر زند	۱۲۹
کشاورزی	۱۲۹
آبیاری	۱۳۲
بازرگانی	۱۳۳
۱. تجارت ایران با انگلیس	۱۳۶
۲. تجارت ایران با روسیه	۱۳۸
لباس و پوشاک	۱۳۹
مالیات	۱۴۱
فصل یازدهم: علوم، ادبیات و هنرها در عصر زند	۱۴۵
علماء و پزشکان	۱۴۵
نظم و نثر	۱۴۸
هنر معماری و شهرسازی، نقاشی، خوشنویسی و موسیقی	۱۵۵
۱. بناهای کریم‌خان در شیراز	۱۵۵
۲. شهر شیراز در عصر کریم‌خان	۱۵۹
۳. بناهای کریم‌خان در تهران	۱۶۱
نقاشی	۱۶۳
خوشنویسی	۱۶۵
موسیقی	۱۶۶
فصل دوازدهم: مناسبات خارجی ایران در عصر زند	۱۶۸
روابط ایران و عثمانی	۱۶۹
روابط ایران و هندوستان	۱۷۲

۱۷۳	مناسبات ایران و روسیه
۱۷۷	روابط ایران و انگلستان و کمپانی انگلیسی هند شرقی
۲۰۵	روابط ایران و هلند و کمپانی هلندی هند شرقی
۲۲۳	روابط ایران و فرانسه و کمپانی فرانسوی هند شرقی
۲۴۳	پیوست‌ها
۲۴۴	شجره‌نامه خاندان زند
۲۴۵	نقشه شیراز
۲۴۶	تصاویر بزرگان زند
۲۴۷	نامه کریم خان زند به محمد درویش پاشا صدر اعظم عثمانی
۲۴۹	نامه کریم خان به مصطفی پاشا والی بغداد
۲۵۱	نامه آزادخان به صدر اعظم عثمانی
۲۵۲	نامه آزادخان به یوسف پاشا والی چلدر
۲۵۴	نامه فتحعلی خان حاکم قبه به سلیمان پاشا والی چلدر
۲۵۷	نامه جعفرقلی خان حاکم نخجوان به محمد درویش پاشا صدر اعظم عثمانی
۲۵۹	نامه جعفرقلی خان حاکم نخجوان به سلیمان پاشا والی چلدر
۲۶۱	نامه سلمان خان دنبلی به سلیمان پاشا والی چلدر
۲۶۳	نامه محمدقلی خان به سلیمان پاشا والی چلدر
۲۶۵	نامه احمدخان حاکم خوی به سلیمان پاشا والی چلدر
۲۶۷	کتاب‌شناسی
۲۶۷	۱. کتب منشاء به زبان فارسی
۲۶۹	۲. کتب منشاء به زبان خارجی
۲۷۱	۳. کتاب‌ها و تحقیقات متأخر به زبان فارسی
۲۷۵	۴. کتاب‌ها و تحقیقات متأخر به زبان خارجی
۲۷۷	فهرست اعلام
۲۷۷	۱. نام کسان
۲۸۶	۲. نام جایها

پیشگفتار

با حکومت خاندان زند (۱۲۰۹-۱۱۶۳ هجری قمری/ ۱۷۹۴-۱۷۴۹ میلادی) بار دیگر سرزمین ایران قادر شد که از وحدت و امنیت سیاسی و اجتماعی ویژه‌ای برخوردار شود، به خصوص که پس از قتل نادر در سال ۱۱۶۰/ ۱۷۴۷ جانشینان وی هرگز توفیق نیافتند که قدرت سیاسی سرزمین نادر را به ایران بازگردانند. قلمرویی که کریم‌خان از عصر نادری به ارث برد، سرزمینی ناآرام و مواجه با جنگ‌های داخلی و حکومت‌های کوچک محلی بود که هر یک سعی می‌کرد، بخشی از قلمرو نادری را به صورت مستقلی هویت سیاسی بخشد. این کوشش‌ها در شرق و غرب ایران به چشم می‌خورد. جانشینان نادر در حقیقت در بخش کوچکی از سرزمین پهناور وی، خراسان، به حیات سیاسی خود ادامه دادند و کریم‌خان اگر چه سال‌های اول عمر سیاسی خود را صرف یکپارچه کردن و وحدت سیاسی ایران کرد و به سرعت اراضی شمال، شمال غربی و غرب ایران را زیر سلطه خویش در آورد، اما آنان را در قلمرو سنتی خود باقی نگذاشت. وحدت و امنیتی که کریم‌خان به ایران بخشید، بار دیگر به مردم کشور امکان داد تا در جهت بهبود امور اقتصادی و اجتماعی خود کوشش کنند. کریم‌خان شخصاً در این راه گام برداشت. وی شیراز را مرکز حکومت خود قرار داد و در آبادانی آن بسیار کوشید. به دستور وی مسجدها، بازارها و بناهای عام‌المنفعه‌ای مانند آب انبار به ویژه در شیراز ساخته و مقابر سعدی و حافظ تجدید بنا شد. در این زمان شهر شیراز مرکز تجمع هنرمندان، نویسندگان و شاعران گردید و موقعیت اجتماعی حتی به آنان این فرصت را داد که با

«بازگشت ادبی» حیات جدیدی به ادبیات ایران بخشید.

کریم خان با توجه به تجربیات عصر صفوی و نیز دوره نادری، ضمن پیروی از مذهب تشیع، سیاست مذهبی معتدلی را دنبال کرد و به پیروان ادیان و مذاهب دیگر، آزادی فرهنگی بیشتری داد.

هدف اصلی نویسنده در این کتاب، پژوهشی مستند با تکیه بر متون اصلی درباره بسیاری از نقطه نظرهای سیاسی و اجتماعی تاریخ ایران در عصر زند است. در مراجعه به این متون، کوشش شده است علاوه بر این که خواننده با نوشته‌های شاهدان ایرانی عصر زند - که معمولاً به تاریخ سیاسی توجه دارند - آشنا شود، همزمان گزارش‌های اروپائیان را نیز - که ایران عصر زند را به گونه‌ای تجربه و موارد تاریخ اجتماعی را بیشتر بررسی کرده‌اند - در معرض قضاوت خود داشته باشد.

دکتر غلامرضا ورهرام

بهار ۱۳۸۵